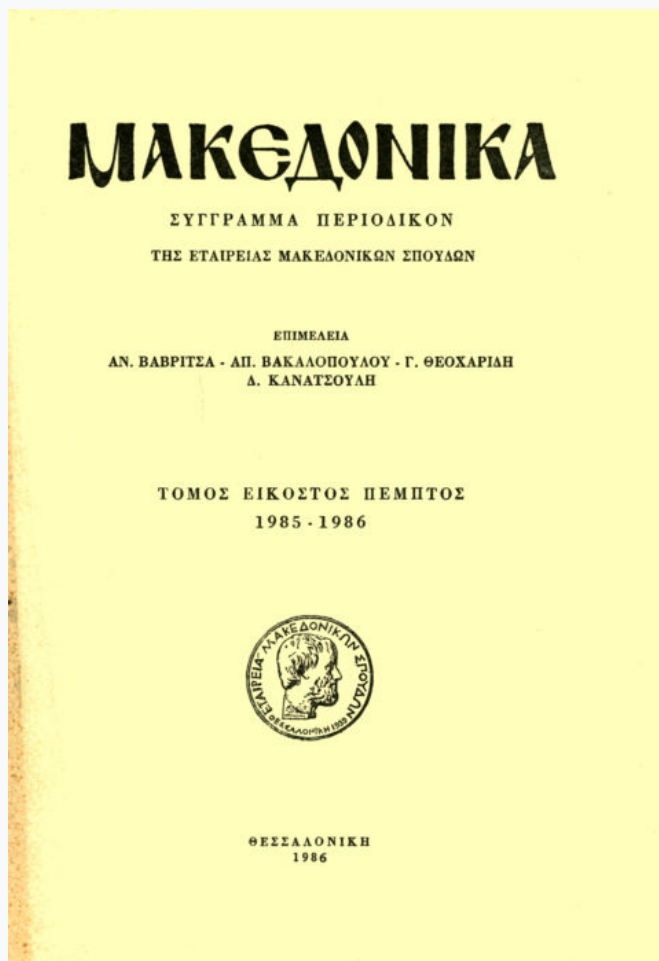

Μακεδονικά

Τόμ. 25, Αρ. 1 (1986)

Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ιλαρίων Σιναΐτης,
Μητροπολίτης Τυρνόβου, Η ζωή και το έργον
αυτού

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.236](https://doi.org/10.12681/makedonika.236)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (1986). Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ιλαρίων Σιναΐτης, Μητροπολίτης Τυρνόβου, Η ζωή και το έργον αυτού. *Μακεδονικά*, 25(1), 400–402. <https://doi.org/10.12681/makedonika.236>

Ὑπάρχουν ὁμως καὶ ἄλλοι οἰκοί, τῶν ὁποίων μέλη νυμφεύθηκαν Κομνηνές καὶ δημιουργήθηκαν ἔτσι νέα γενεαλογικὰ δένδρα γιὰ τὸ σ. με Κομνηνὸν ἀπὸ μητέρα, ἀλλ' ὁ σ. δὲν καταρτίζει γι' αὐτοὺς γενεαλογικὰ δένδρα σὲ ΕΝΘΕΤΑ (δὲν ξέριουμε γιὰ-τί), ὅπως π.χ. οἱ Βατάτζηδες στὴν ΕΒΔΟΜΗ ΓΕΝΕΑ τοῦ Β' αὐτοῦ τόμου (σ. 881), οἱ Ἀγγελιοί, οἱ Δοῦκες κ.δ. πού αὐτοὶ ἔχουν ἀπογόνους στὶς ἐπόμενες γενεές, πού τοὺς παρακολουθεῖ ὁ σ., ὅσο ἐπιτρέπουν οἱ πηγές, στὶς ἐπόμενες γενεές ἀναγράφοντάς τους στοὺς πίνακες τῶν γενεῶν, χωρὶς νὰ τοὺς βιογραφεῖ ἀκόμη. Ἐτσι τὸ πλῆθος τῶν Κομνηνῶν γίνεται μέγα καὶ «δόδος βραχεῖα γίνεταί μακρά», ὅπως λέγεται στὴν ἀρχαία τραγωδία, ἐνῶ θὰ ἦταν ἴσως καλύτερο νὰ χωρισθοῦν οἱ ἀπὸ μητέρα Κομνηνοὶ κατὰ Οἶκους. Ἐνῶ τώρα οἱ ἀπόγονοι ἀπὸ τοὺς τέσσαρες Βατάτζηδες γιουῖς (ἀριθ. 147, 148, 151 καὶ 152) καὶ ἀπὸ τὶς δύο κόρες Βατατζίνες (ἀριθ. 149, 150) τῆς Εὐδοκίας Κομνηνῆς Ἀριθ. 80, κόρης τοῦ Ἰωάννου Β' Κομνηνοῦ Ἀριθ. 34 καὶ τῆς Εἰρήνης τῆς Οὐγγαρικῆς, πού βιογραφεῖ ὁ σ. στὴν ΕΒΔΟΜΗ ΓΕΝΕΑ ἐμφανίζονται στὴν ΟΓΔΟΗ ΓΕΝΕΑ ὡς Κομνηνοὶ ἀπὸ μητέρα χωρὶς τὸ ἐπώνυμο Βατάτζης (βλ. τὸμ. Β', ἀριθ. 235, 236, 237, 238, 239 στὴ σελ. 884) καὶ πλεθαίνουν οἱ Κομνηνοὶ τοῦ συγγραφέα.

Ἄν μελετήσῃ κανεὶς τὶς διάφορες περιπτώσεις μισο-Κομνηνῶν στοὺς Πίνακες τῶν Γενεῶν τῶν Κομνηνῶν ἀπὸ τῆς ΟΓΔΟΗΣ μέχρι τῆς ΔΩΔΕΚΑΤΗΣ (τόμ. Β', σ. 883-895), καταλαμβάνεται ὅτι ὅλγγο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μεγάλο θαυμασμό γιὰ τὴν τεράστια ἐργασία τοῦ συγγραφέα, ἡ ὁποία ὁμως παρὰ τὶς διογκώσεις τῆς εἶναι γιὰ τὴν Βυζαντινὴ Προσωπογραφία πολὺ χρήσιμη καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἔχει τὴν εὐγνωμοσύνη τῆς Ἐπιστή-μης.

Γ. Ι. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ

Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση, Ἱσoriών Συναίτης, Μητροπολίτης Τυρνόβου, Ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 265.

Ἡ παρούσα μελέτη ἀποτελεῖ, ὅπως καὶ ὁ τίτλος τῆς τὸ δηλώνει, μονογραφία ἀφιερωμένη στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργον τοῦ μητροπολίτη τοῦ Μ. Τυρνόβου Βουλγαρίας Ἱλαρίωνα Συναίτη πού ἐποίμανε τὴ Μητρόπολιν τῆς Βουλγαρίας σὲ δύο περιόδους. Πρόκειται γιὰ μίαν ἀναλυτικὴ, ἀπὸ κάθε ἄποψη, ἐργασία πού ἐφάπτεται σὲ μὴ ποικιλία προβλημάτων μετὰ τὰ ὁποῖα συνδέεται ἡ δράση τοῦ Ἱλαρίωνα· ἐννοοῦμε ἐδῶ, κυρίως, τὴν κριτικὴ ἀντιμετώπιση καὶ ἀντικειμενικὴ τοποθέτηση ἑνῶν προβλημάτων πού δημιουργήθηκαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ ἱστοριογραφία πού ἕνα μέρος τῆς ἔκρινε ἀρνητικὰ τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἱλαρίωνα. Καὶ παραπέρα: ἡ κ. Ζήση μετὰ τὴ μονογραφία τῆς αὐτῆς μᾶς δίνει τὴ δυνατότητα νὰ γνωρίσουμε ἀπὸ κοντὰ καταστάσεις καὶ συσχετισμοὺς πού σημειώνονται σὲ μίαν ἀπὸ τὶς σημαντικότερες περιόδους τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας: τὸ κίνημα τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ ὀλίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Ἀγῶνα καὶ τὴν πορεία του μετὰ ἀπὸ αὐτὸν καθὼς καὶ τὴν ἐμφάνιση τοῦ βουλγαρικοῦ ἐθνικισμοῦ, σειρά δηλ. γεγονότων στὰ ὁποῖα ὁ Ἱλαρίων εἶχε ἐνεργητικὴ ἀνάμιξη. Ἡ χρησιμοποίηση τῆς ἑλληνικῆς καὶ ξένης ἱστοριογραφίας, μετὰ τὴν παράλληλη ἐκμετάλλευση ἀρχεαικοῦ ὕλικου, ἀποτελοῦν ἐξέγγυον γιὰ τὴν ποιότητα τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

Τὸ βιβλίον λοιπὸν τῆς κ. Ζήσης χωρίζεται σὲ 4 κεφάλαια: Ὁ Ἱλαρίων πρὸ τῆς ἀρχιερατείας. Ἡ δραστηριότης τοῦ Ἱλαρίωνος ὡς μητροπολίτου Τυρνόβου. Τὸ συγγραφικὸν καὶ μεταφραστικὸν του ἔργον. Ἡ θέσις τοῦ Ἱλαρίωνος εἰς τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Βουλγαρίας. Στὸ πρῶτον κεφάλαιον ἡ συγγραφεὺς ἐρευνᾷ τὴν καταγωγή τοῦ Ἱλαρίωνα (Ἀρμάθα τοῦ Ἡρακλείου πιθανότατα), τὶς σπουδές του στὴν περιώνυμη Πατρι-

δα Σχολή, την παρουσία του στο Κάιρο, στο μετόχι της Μονής Σινά, όπου έκάρη μοναχός και άρχισε το διδακτικό και επιστημονικό του έργο. Άκολουθούν ή διδακτική του δραστηριότητα στην 'Ιο (1788-1793), ή πρόσκλησή του στην Κωνσταντινούπολη και στη συνέχεια στο Βουκουρέστι και στο 'Ιάσι (1801 ci.), όπου εργάσθηκε ως είκοσιδάσκαλος φαναριωτικών οικογενειών, καθώς και οι πιθανολογούμενες σπουδές του στην 'Ακαδημία του Βουκουρεστίου κοντά στον Λάμπρο Φωτιάδη· στο ίδιο κεφάλαιο έρευνάται ή διδακτική του θητεία στη Μεγάλη του Γένους Σχολή (1805 ci.) με την παράλληλη ιδιότητά του ως ήγουμένου του σιναϊτικού μετοχίου του 'Αγίου 'Ιωάννου του Προδρόμου στην Κωνσταντινούπολη (1803 ci.). Άπό τη στιγμή που φτάνει στη Βασιλεύουσα ό 'Ιλαρίων βρίσκεται άμέσως στο επίκεντρο των πολιτικών και πνευματικών ρευμάτων που συγκλονίζουν τόν 'Ελληνισμό των προεπαναστατικών χρόνων. 'Η ιδιότητά του, μάλιστα, ως «θεωροῦ» υπεύθυνου του πατριαρχικού τυπογραφείου προεκάλεσε σφοδρές τίς αντιδράσεις των κοραϊκών κύκλων του Παρισιού που θεωρούσαν τους λογίους της Βασιλεύουσας συντηρητικούς και, κατά συνέπεια, μη δυνάμενους νά συλλάβουν τά μηνύματα των νέων καιρών. Με άφορμή τά παραπάνω ή συγγραφέας προβάίνει σέ μιάν εδρεία άνάλυση των θέσεων των κύκλων του Πατριαρχείου και εκείνων του Κοραή έτσι πού νά μπορέσει ό άναγνώστης νά σχηματίσει τόν δέοντα προβληματισμό γύρω άπό τό μείζον αυτό θέμα των πνευματικών εξελίξεων του Νεοελληνισμού κατά τήν κρίσιμη περίοδο του καλουμένου Διαφωτισμού. Με τήν ευκαιρία αυτή θεωρούμε σκόπιμο νά παραπέμψουμε γιά τό ίδιο θέμα στίς άποψεις του σοφού και άντικειμενικού κριτή αυτής της διαμάχης, του Μανουήλ Γεδεών (βλ. τό βιβλίο Μ. Γεδεών, 'Η πνευματική κίνησης του Γένους κατά τόν ΙΗ' και ΙΘ' αιώνα, έκδ. 'Ερμής, 'Αθήνα 1976, ίδια σ. 125 κ.έξ.). Καλό θά είναι, πάντως, νά θυμίσουμε, σέ συνάφεια με τό ύπόψη θέμα, τήν ένωτική πολιτική του Πατριαρχείου, τό όποιο στη σχετική προκήρυξή του καλούσε νά συνεργαστούν με τό τυπογραφείο του όλοι οι 'Ελληνες λόγιοι άνεξάρτητα άπό τίς θέσεις, άντιπατριαρχικές ένίοτε, πού όρισμένοι άπό αυτούς είχαν λάβει κατά καιρούς. Αυτό τό τελευταίο πιστεύουμε ότι είναι μιá λεπτομέρεια, τήν όποία πρέπει νά έχουμε ύπόψη όταν μελετούμε τήν περίοδο αυτή πού έμεινε γνωστή ως «μάχη των φυλλαδίων». 'Η παρουσία του 'Ιλαρίωνα, πάντως, στην Κωνσταντινούπολη συνδέεται έπίσης με μιá σειρά ένεργειών πού άποσκοπούσαν στην προώθηση της πνευματικής κίνησης του Γένους πού έκφραζόταν καιρία στην περίοδο πού δρá ό Σιναΐτης με τήν ίδρυση σχολείων, τήν έκδοση βιβλίων, τή χρησιμοποίηση έκποπικών όργάνων διδασκαλίας, τή φροντίδα γιά τήν εξεύρεση ίκανών δασκάλων και, τέλος, με τή συγγραφή. Άπό τίς ποικίλες αυτές πνευματικές δραστηριότητες του 'Ιλαρίωνα άπασχολεί τήν κ. Ζήση ειδικότερα ή συμβολή του ως «θεωροῦ» του τυπογραφείου και ειδικότερα ή προσπάθειά του γιά τήν έκδοση της έλληνικής γλώσσας, ή όποία άπετέλεσε ένα άπό τά σημαντικότερα έγχειρήματα της ελληνικής λογιόσύνης κατά τήν Τουρκοκρατία.

Στό δεύτερο κεφάλαιο ή συγγραφέας μελετά τή δραστηριότητα του 'Ιλαρίωνα ως μητροπολίτη Τυρνόβου, περίοδο πού συμπίπτει με τήν κρίσιμη γιά τό Γένος δεκαετία 1821-1830—σημειώτουν ότι ό 'Ιλαρίων φαίνεται ότι ύπήρξε αυτόπτης μάρτυρας του άπαγχονισμού του Γρηγορίου Ε'. 'Η πρώτη αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται άπό τήν άκαταπόνηση δραστηριότητά του γιά τήν τακτοποίηση των οικονομικών της μητρόπολhis του και άπό τή μερίμνά του γιά τήν παιδεία, όπως ήταν, γιά παράδειγμα, ή ίδρυση οίκοδομήματος γιά τή στέγαση του ελληνικού σχολείου. 'Ο 'Ιλαρίων βρίσκεται στο Τύρνοβο σέ μιá περίοδο, άλλωστε, πού τόσοσ ό 'Ελληνισμός της περιοχής, όσο και ή τοπική λογιόσύνη παρουσιάζουν μιάν εξαίρετη πνευματική άνθιση έμποτισμένη άπό τήν επίδραση της ελληνικής παράδοσης. Μολταυτά ό 'Ιλαρίων, γιά άγνωστούς,

ἀκόμη λόγους, ἀπομακρύνθηκε ἢ, πιθανόν, παραιτήθηκε ἀπὸ τῆ Μητρόπολις Τυρνόβου (1827), γιὰ νὰ ἐπανεέλθῃ τὸ 1830 καὶ νὰ παραμείνῃ ὡς τὸ 1838. Ἡ δευτέρη αὐτῆ ἀρχιερατεία τοῦ Ἰλαρίωνα ἦταν, ἀπὸ κάθε ἀποψη, δύσκολη: ἡ προχωρημένη ἡλικία του, τὸ κίνημα τοῦ πανσλαβισμού πὺν εἶχε ἤδη ἀρχίσει, ἡ δυσμενὴς ἀπάναντι στὸν Ἰλαρίωνα στάση τοῦ Φαναρίου ἀποτελοῦν τοὺς κύριους λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ δράση τοῦ Ἰλαρίωνα παρουσίασε αὐτὴν τὴν κάμψη. Ὁ Ἰλαρίων πέθανε τὸ 1838 ἀπὸ πανῶλη.

Τὸ τρίτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου της ἡ συγγραφέας τὸ ἀφιερώνει στὸ συγγραφικὸ καὶ μεταφραστικὸ ἔργο τοῦ Ἰλαρίωνα καὶ κυρίως στὴ συνεργασία του στὴν ἔκδοση τῆς Κιβωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ στὴ μετάφραση τῆς Ἀγίας Γραφῆς μετὰ πρωτοβουλία τῆς British and Foreign Bible Society. Δὲν παραλείπει, ὁμως ἡ συγγραφέας, νὰ ἰδεῖ καὶ ὀρισμένα ἄλλα κείμενα τοῦ Ἰλαρίωνα ἡσσοнос σημασίας, ἀλλὰ τὰ ὁποία, ὡσοδὴποτε, ἔχουν τὴ θέση τους στὴ σύνολη πνευματικὴ παραγωγή τῆς ὑπόψη περιόδου.

Τὸ τέταρτο καὶ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς μελέτης τῆς κ. Ζήση κάμει λόγο γιὰ τὴ θέση τοῦ Ἰλαρίωνα στὴ Βουλγαρικὴ Ἀναγέννηση, στὴν ὁποία θεωρεῖ ὅτι ὁ Ἰλαρίων προσέφερε μέγιστες ὑπηρεσίες, παρὰ τὶς ὀρισμένες ἀντιθέσεις Βουλγάρων ἐρευνητῶν πὺν μετὰ μυθοπλασίες, σὲ περιόδους δξύτητας μετὰ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Ἑλληνισμό, προσπάθησαν νὰ μειώσουν καὶ νὰ διαβάλουν τὸ ἔργο του. Ἐδόθηκε ἔτσι ἡ εὐκαιρία στὴ συγγραφέα νὰ ἰδεῖ τὸ ὅλο θέμα μέσα στὰ πλαίσια τῶν πνευματικῶν διεξελίξεων τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰλαρίωνα μετὰ τὴν πολιτικὴ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆ βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ἀφύπνιση, μέσα στὴν ὁποία πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ ἡ ὅλη δραστηριότητα τοῦ Ἰλαρίωνα, τὴν ὁποία μετὰ τεκμηριωμένα στοιχεῖα ἡ συγγραφέας θεωρεῖ ἰδιαίτερα θετικὴ. Μετὰ ἄξονα λοιπὸν τὴν προσωπικότητα τοῦ Ἰλαρίωνα ἡ κ. Χριστίνα Μπουλάκη-Ζήση ἔδωκε μιὰν εὐρεία εἰκόνα τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας καὶ τῶν ἑλληνικῶν προβλημάτων κατὰ τὶς παραμονὲς τοῦ Ἀγώνα· δὲν πρόκειται λοιπὸν μονάχα γιὰ μιὰν ἀπλὴ βιογράφηση ἐνὸς ἀξιολόγου ἀνδρὸς πὺν ἔδρασε στὶς κρίσιμες γιὰ τὸν Ἑλληνισμότ πρώτες δεκαετίες τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ γιὰ μιὰ συγχρονικὴ παρουσίαση τοῦ περιβάλλοντος, ὅπου μορφοποιήθηκαν καταστάσεις καὶ ἰδεολογίες. Μιὰ τελευταία παρατήρηση ἀφορᾷ στὴν ἑλλειπὴ παρουσίαση τοῦ ἑλληνικοῦ περιβάλλοντος στὸ Βουκουρεστί καὶ στὸ Ἰάσι, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μπορούσε νὰ μᾶς εἰπεῖ πολλὰ ἡ συγγραφέας σὲ συνάφεια τόσο μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ Ἰλαρίωνα ὡς οἰκοδιδασκάλου φαναριωτικῶν οἰκογενειῶν, ὅσο καὶ μετὰ τὶς πιθανὲς σπουδὲς στὴν Ἀκαδημία τοῦ Βουκουρεστίου καὶ μάλιστα κοντὰ στὸν Λάμπρο Φωτιάδη. Καὶ ἀκόμη μία: ἀφορᾷ στὴν καθαρῆουσα πὺν χρησιμοποιεῖ ἡ συγγραφέας πὺν μπορεῖ νὰ ξεκίξει σήμερα, μετὰ τὴν κατακτητικὴ ὁρμὴ πὺν ἔχει λάβει ἡ δημοτικὴ, δείχνει ὁμως ὅτι δὲν ἔπαψε νὰ συγκινεῖ μερίδα τῶν λογίων μας καὶ βέβαια τὴν ὁμορφίαν, ὅταν ὁ χειριστὴς της εἶναι ἱκανός, ὅπως συμβαίνει ἐδῶ μετὰ τὴν περίπτωσή τῆς κ. Ζήση. Τὸ βιβλίο λοιπὸν πὺν παρουσιάσαμε ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ εὐπρόσδεκτη συμβολὴ στὴ γνῶση μιᾶς προσωπικότητας τόσο συζητημένης, ἀλλὰ, παράλληλα, καὶ στὴν προώθηση τῶν γνῶσεών μας γιὰ τὴν ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνισμού καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τὴν πολιτισμικὴ ἀναπτυξὴ τῶν βαλκανικῶν λαῶν.

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ